

MOHORJEV KOLEDAR 2023

Andrej Šalehar

ANTON JANŠA, PRVI UČITELJ ČEBELARSTVA

Ob 250-letnici smrti

Skupina čebelarjev in raziskovalcev čebelarstva v Sloveniji v času razsvetljenstva (Giovani Antonio Scopoli, Peter Pavel Glavar, Anton Janša, Matej Furlan in Anton Humel) je bila dejavna v drugi polovici 18. stoletja v okolju, kjer je imelo čebelarstvo večstoletno tradicijo (o tem je pisal med drugim že Valvasor 1689). Skupaj so ustvarili prvo zlato dobo kranjskega čebelarstva (1750–1820). Med njimi zavzema posebno mesto Anton Janša (1734–1773), ki ga je cesarica Marija Terezija leta 1770 imenovala za prvega učitelja čebelarstva.

ANTON JANŠA OD ROJSTVA (1734) DO ODHODA NA DUNAJ (1766)

Janša se je rodil na Breznici leta 1734 kot tretji otrok očetu Matiji Janši (*1683, Hraše, †1752, Breznica) in materi Luciji Debeljak (*1705, Dvorska vas, †1781/?, Kranj/?, pokopana na Rodinah/?/). Točen rojstni dan Antona Janše ni poznan, v krstnih knjigah župnije Radovljica je zapisan dan krsta: 20. maj 1734, kar je zdaj privzeto kot njegov rojstni dan. O šolanju Antona Janše ni nobenih podatkov. Linhart (1791) v drugem zvezku knjige *Versuch einer Geschichte von Krain (Poskus zgodovine Kranjske)* pripoveduje, da je »navadni kmet, Anton Janša, iz Gorenjske brez druge izobrazbe kot znanja iz domačega okolja, postal javni učitelj čebelarstva na Dunaju. Bil je brez šol, ob prihodu na Dunaj ni znal nemško, niti brati in niti pisati.«

Za mlada leta Antona Janše (1752–1766) je le nekaj avtentičnih poročil. Ob očetovi smrti (31. maj 1752) je bila ob grobu mati Lucija z osmimi otroki. Prevzeti je morala vodenje domačije in pri tem ji je bil v najboljšo pomoč najstarejši sin Anton. Prevzel je opravljanje tlake kot grajski vrtnar. Župan (1930) in Mihelič (1934) pišeta o slikarskih sposobnostih otrok, da je bil skedenj za Antona Janšo in njegove brate slikarski atelje, kjer so med drugim poslikavali panjske končnice.

Janša se je čebelarjenja naučil doma na Breznici. Bil je kot potomec nadarjene čebelarske družine doma deležen odličnega čebelarskega šolanja. Njegov oče Matija je bil čebelar in po njegovi smrti je Janša kot osemnajstletnik prevzel skrb nad čebelami. Čebelaril je na takratni

gorenjski način čebelarjenja v lesenih gorenjskih panjih. Kakor piše Janša sam, so ga čebele s svojim redom in pridnostjo pritegnile, da jih je opazoval in proučeval njihove skrivnosti. Na podlagi svojih spoznanj je dopolnjeval postopke gojenja in oskrbovanja čebel po gorenjskem načinu čebelarjenja, ki je tako postopno preraslo v Janšev čebelarski nauk. Prav tako Janša piše, da ni znanstvenik, ampak izkušen praktik, ki je iznašel lastne čebelarske pripomočke, recimo lovilno vrečo za roje (prestrezalo, vrša, lovilnik rojev).

Mnenja in trditve, da je bil Anton Janša od leta 1765 do odhoda na Dunaj v letu 1766 na Koroškem, so novost v poznavanju življenja in dela prvega čebelarskega učitelja na Dunaju. Najdeno je več objav, ki poročajo, tudi zelo različno, da je bila Koroška in njene ustanove izhodišče in priporočilo za imenovanje Janše za čebelarskega učitelja na Dunaju. Popolnoma mogoče je, da je Janša obiskal ali obiskoval Koroško, saj od Breznice ni pretirano daleč do Koroške. Vendar različna poročanja, še posebej o obisku Marije Terezije in njenega spremstva v Celovcu julija 1765, ugotovitve Navratilove raziskave Antona Janše iz leta 1883 in 1886 in uvodni zapis Antona Janše v njegovi prvi knjigi, kjer niti z besedo ni omenjena Koroška, postavljajo dvome o najdenih objavah. Morda bo pri nadaljnjih iskanjih odkrit še kakšen dokument, ki bo potrdil ali ovrigel sedanje nepojasnjene dvome. V veliko pomoč bi bila najdba zapisov o obisku cesarice Marije Terezije in spremstva v Celovcu leta 1765 izpod peresa pričevalca Franza von Werfensteina.

USTANOVITEV PRVE ČEBELARSKÉ ŠOLE NA DUNAJU, ŠOLSKI ČEBELNJAK, PANJI IN ČEBELE

Cesarica Marija Terezija je bila prepričana, da je čebelarstvo skriti vir za nacionalno blagostanje, ki pa za dober uspeh zahteva dobro usposobitev. Leta 1769 je na Dunaju ustanovila čebelarško šolo, ki je bila prva avstrijska kmetijska šola in prva čebelarska šola na svetu. Pobuda za njeno ustanovitev je bil tudi Glavarjev *Odgovor* (1768), kjer je poudarjeno izobraževanje čebelarjev, čebelarska šola in pravna ureditev čebelarjenja. Čebelarska šola s šolskim čebelnjakom je bila najprej v Augartnu (1770–1775) in pozneje (1775–1781) na Belvederju. Janša naj bi leta 1766 pripeljal s seboj na Dunaj 16 gorenjskih panjev s kranjskimi čebelami iz domače Breznice. V šolskem čebelnjaku je imel na začetku leta 1770 16 panjev, konec istega leta 66, leta 1772 pa že 300. Jeseni leta 1773, ob smrti, je zapustil 194 panjev.

OD SLIKARJA (1766–1769) DO UČITELJA ČEBELARSTVA (1770–1773)

Anton Janša in njegov brat Lovrenc sta se leta 1766 vpisala na bakrorezno-risarsko šolo na Dunaju, brat Valentin se je tja vpisal leta 1767. Antonova brata, oba znamenita slikarja, še posebej Lovrenc, sta bila pozneje na tej šoli profesorja. Anton je postal priznani in poznani slikar, ki je dobival državno podporo. Ko je Nižjeavstrijska gospodarska družba po nalogu Marije Terezije iskala čebelarja za učitelja na čebelarski šoli, se je javil Anton Janša in bil leta 1769 najprej sprejet za čebelarja. Takrat je že razumel nemško.

Za učitelja čebelarstva in potovalnega učitelja za čebelarstvo ga je Marija Terezija imenovala 6. aprila 1770. Pozneje mu je odobrila plačo 600 goldinarjev »na vse žive dni« in dovolila, da se ob prostem času ukvarja tudi s slikarstvom. Na čebelarski šoli je bil pouk pri šolskem čebelnjaku v Augartnu nekako od srede meseca aprila do konca meseca septembra. Teoretičen del je bil vsak dan popoldne od 6. do 7. ure. Čez dan je bil Janša vsakomur na razpolago za vprašanja, nasvete in praktične predstavitve. Konec julija se je čebelarska šola do sredine septembra preselila na Moravsko polje na ajdovo pašo. Šola je bila brezplačna in odprta vsakomur. Med Janševimi učenci in poslušalci so bili številni

Anton Janša poučuje čebelarstvo v Augartnu na Dunaju, *Ilustrirani Slovenec*, 1925, št. 39, str. 2.

poznejši glasniki njegovega čebelarskega nauka, učitelji na novih čebelarskih šolah, kjer se je smelo poučevati samo po Janševem čebelarskem nauku, in pisci modernih čebelarskih knjig. Janša in čebelarska šola sta bila v središču medijske pozornosti.

JANŠEV ČEBELARSKI NAUK

Janšev čebelarski nauk temelji na dobrem poznavanju čebel in ima za osnovo kranjsko čebelarjenje, znanje gorenjskih čebelarjev. O čebelarstvu na Kranjskem, čebelarski šoli v Augartnu in Janši je obširno poročal *Realzeitung*, 4. marec 1771. Janša je učil, da se čebel ne sme moriti, učil je voziti čebele na pašo, ovrigel je nauk, da so troti vodonosci, in učil, da se matica opraši s troti v zraku, kar so poznali kot prvi na svetu že stari gorenjski čebelarji in o tem je kot prvi pisal Scopoli (1763). Čebelaril je v lesenih gorenjskih panjih. Je med začetniki nakladnega čebelarjenja in je izumitelj čebelarskih pripomočkov – vrša. Osnova njegovega dobičkonosnega čebelarjenja (nauka) je uravnavanje rojenja, pomlajevanje družin in da ne mori čebel – kratko: v dobrem ravnanju s čebelami. Janšev čebelarski nauk je na Dunaju in tudi v drugih deželah vzbudil veliko zanimanja in posnemanja. Janša je svoje znanje in praktične izkušnje posredoval številnim učencem in tako

spodbudil ter prispeval k razvoju modernega svetovnega čebelarstva.

PRVA JANŠEVA KNJIGA RAZPRAVA O ROJENJU ČEBEL (1771)

Janšev čebelarski pouk je na Dunaju vzbudil veliko zanimanja tudi pri medijih. Njegovo prvo čebelarsko knjigo *Razprava o rojenju čebel* so spremljali in o tem pisali. Našli smo objave, ki so napovedovale pripravo, njen izid in jo tudi predstavili. Ko pišejo o Janševem opisu gorenjskega panja, pri tem omenjajo, da ga je ravno tako opisal Scopoli (1770), kar samo potrjuje, da je bilo takratno kranjsko čebelarstvo že široko poznano. Samo v eni objavi pa je omenjen Janšev zapis o prahi matice s troti, kar so gorenjski čebelarji že dolgo poznali. To je bil že peti zapis slovenskih avtorjev o tem izvirnem slovenskem odkritju, ki pa je tudi po tej objavi čakalo še nekaj deset let na javno priznanje. Knjiga je izdana leta 1771, ponatisi: 1774, 1775(?), 1925. Prevedena je bila v poljski, madžarski in češki jezik. Slovenski prevod 1776 (Peter Pavel Glavar z dopolnitvami – *Pogovor o čebelnih rojih*; knjiga je ostala v rokopisu /Arhiv Republike Slovenije/); v slovenskem jeziku je izdana leta 1906 (prevod Bukovic). *Pogovor o čebelnih rojih* je objavljen v zborniku *Ob 200. letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu* (1976); *Pogovor o čebelnih rojih* je objavljen tudi v knjigi *Čebelarska pisna zapuščina Petra Pavla Glavarja* (2017). Fraser (1951, 2008) piše: »Razprava (Abhandlung), ki je opisana v

tej brošuri, je stara knjiga, zelo stara knjiga; to je razprava ne o nadziranju rojev, ampak o rojenju, in pisec ne ve, da bi bila po njeni objavi napisana še kakšna boljša ali popolnejša knjiga o tej temi.«

NAČRT IN PREDLOG ZA ČEBELARSKO DRUŽBO (1773)

Janša je konec leta 1772, da bi čebelarstvo osvobodil številnih dajatev in ovir, izdelal, verjetno s pomočjo neznanega pomočnika, »*Načrt čebelarske družbe, ki bi se lahko osnovala v avstrijskih deželah*«, kar opisuje tudi Weippl (1925). V načrtu predstavlja ureditev čebelarske družbe, kjer je med drugim zapisal: »/I/n ker je vse odvisno od čebelarskega znanja, se bo ob tej priložnosti (na shodu, op. pis.) vsakomur naznanilo, kje in kako se more najbolje naučiti nauka o čebelarstvu ...« Člani so bili razdeljeni v tri razrede: častni razred (neposredno ne sodeluje pri čebelarjenju, ampak ga pospešuje z nasveti in podpiranjem), fizikalni razred (svetovalna pomoč čebelarjem s pojasnjevanjem pojmov, kakor so narava čebel, med, vosek itd.) in delavni razred (neposredni čebelarji). Janša je načrt za čebelarsko družbo na začetku leta 1773 po dvornih uslužbencih (verjetno preko dvornega svetnika Raaba) posredoval Mariji Tereziji in predlagal njeno ustanovitev. Predlog neposredno ni bil sprejet. Posredno pa so Janševa opozorila na ovire pri razvoju čebelarstva dosegla svoj namen. Ustanovljene so bile nove čebelarske šole in izdan je bil čebelarski patent (*Bienenzuchtverbreitung ...*, 1775 – *Razširjanje čebelarstva*) ter odlok *Navodilo za čebelarske mojstre (Instrukzion für Bienenmeister, 1775)*.

RANA SMRT ANTONA JANŠE (13. SEPTEMBER 1773)

Anton Janša je umrl star šele 39 let in je pokopan na pokopališču župnije sv. Leopolda na Dunaju. Pred smrtjo ni naredil oporoke, našel pa se je zapisnik zapuščinske obravnave.

DRUGA JANŠEVA KNJIGA POPOLNI NAUK O ČEBELARSTVU (1775)

V drugi knjigi *Popolni nauk o čebelarstvu* je zapisan celoten Janšev čebelarski nauk, ki je bil prvič objavljen leta 1773 (avtor ni poznan, sodeč po vsebini pa je to bil neznani Janšev učenec) in drugič leta 1774 izpod peresa njegovega učenca Kratzerja.

Naslovnici Janševih knjig

Panjska končnica svetega Ambroža na Janševem čebelnjaku v Breznici; foto: Andrej Šalehar

Obnovljen Janšev čebelnjak v Breznici; foto: Pavla Šalehar

Knjigo je dve leti po Janševi smrti izdal Münzberg, Janšev učenec in naslednik kot učitelj čebelarstva na dunajski čebelarški šoli, na osnovi rokopisa, ki ga je zapustil Janša. Do sedaj je znanih šest izdaj. V slovenski jezik je bila prvič prevedena leta 1792 (Goličnik na pobudo Kumerdeja), sledila je izdaja leta 1906 (Rojina) in skupaj še štiri izdaje. V knjigi sta omenjena svetovno znana čebelarja Reamur in Schirach, kar potrjuje, da je Janša, potem ko se je naučil nemško, verjetno prebiral čebelarške knjige drugih piscev.

Obe Janševi knjigi sta učbenika, ki poučujeta o kranjskem načinu čebelarjenja in sta Janši ter kranjskemu čebelarstvu prinesla svetovno slavo. Dunajski dvor je razposlal Janševi knjigi po cesarsko-kraljevih deželah. Na splošno so priznana Janševa načela in načini čebelarjenja. Posebej so poudarjene njegove praktične izkušnje. Janša piše na kratko in jasno ter razumljivo. Knjigi sta uvrščeni v svetovno klasično čebelarško literaturo, sta njena bisera.

ČEBELARSKI PATENT (1775) IN NAVODILO ZA ČEBELARŠKE MOJSTRE (1775)

Dva slovenska čebelarja, Glavar in Janša, sta neposredno vplivala na vsebino in izdajo čebelarškega patenta (8. aprila 1775). Poudarjeno je ustanavljanje čebelarških šol, čebelarstvo je prosto davkov, pri prevozih na pašo se ne plača mitnine, vsakdo lahko čebelari in še druge ugodnosti. Mihelič (1934) pri presoji *Čebelarškega patenta* piše, da ta v celoti sloni na Janševih predlogih, ki jih je predložil Mariji Tereziji v načrtu za ustanovitev čebelarške družbe v Avstriji. Dodan je odlok *Navodilo za čebelarške mojstre*, kjer je Janšev čebelarški nauk predpisan na čebelarških šolah.

SVETOVNI DAN ČEBEL (OZN, 20. DECEMBER 2017)

Razglasitev praznika je v okviru Organizacije Združenih narodov predlagala Slovenija na pobudo Čebelarške zveze Slovenije, predlog pa je bil potrjen 20. decembra 2017. Pobudo je vodilo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, soglasno so jo podprle vse članice OZN. Svetovni dan čebel je 20. maja na dan rojstva (krsta) Antona Janše.

SLOVENSKA SPOMINSKA PLOŠČA ANTONU JANŠI NA DUNAJU (9. APRIL 2019)

Dne 9. aprila 2019 je Čebelarška zveza Slovenije na Dunaju v Augartnu odkrila ploščo Antonu Janši v slovenskem jeziku. To so bile želje in sanje številnih rodov slovenskih čebelarjev, kajti plošča velikemu Slovencu na Dunaju v slovenskem jeziku je prava redkost. Številni slovenski čebelarji in visoki gostje (med njimi predsednika slovenskega in avstrijskega parlamenta) so počastili to enkratno slovesnost.

LITERATURA

- Fraser, Henry Malcolm. *Anton Janša o rojenju čebel, kritični pregled* (prevod v slovenski jezik: Teran, Darja, Šimec, Jože (ur.), Lukežič, Frank). Ljubljana: Nativehive Carniola 2008.
- Mihelič, Stane. *Anton Janša, slovenski čebelar. Njegovo življenje, delo in doba*. Ljubljana: Čebelarško društvo za Slovenijo, 1934.
- Navratil, Ivan. Anton Janša. Rokopis v ARS - SI AS 621/305/9, 1886.
- Šalehar, Andrej, Dovč, Peter, Kozmus, Peter, Ozebek, Konrad, Rogelj, Irena, Štekar-Vidic, Verena, Tomec, Anton, Baraga, France. *Prva zlata doba Kranjskega čebelarstva 1750–1820*. Ljubljana, samozaložba, 2020 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IU45W05A>).
- Šalehar, Andrej, Dovč, Peter, Rogelj, Irena, Baraga, France, Šalehar, Pavla, Šivic, Jasmina. *Anton Janša, prvi učitelj čebelarstva*. Ljubljana, samozaložba, 2019 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-R3TV9N33>).